

Anmeldelser.

Vilhelm la Cour: Sjæl-
lands ældste Bygder. Kbh.
1927.¹

Danmarks ældste Bebyggelseshistorie har allerede længe beskæftiget Forskere fra forskellige Lejre. Filologer og Historikere har fremfor alt gransket vore gamle Stednavne og ved deres Hjælp søgt at tegne Udviklingslinien i Bosættelsens gradvise Vækst. Fra arkæologisk Side har især Sophus Müller paavist Oldtidsmindesmærkernes store Værdi som Kilde til Oplysning om Sten- og Bronzealderens Bosættelse, dens Art og Fordeling. Paa begge Hold er der naaet Resultater af blivende Værd. Men de faste Holdepunkter, der er vundet, er dog endnu saa faa og spredte, at de muliggør vidtgaaende Divergenser i Helhedsopfattelsen af, hvorledes vort Lands Bebyggelse har udviklet sig fra den ældste faste Bosættelse i yngre Stenalder til den historiske Tids Begyndelse. Selv om fundamentale Hovedspørgsmaal kan der være og er der forskellige Meninger. Der hører under disse Forhold Mod til at vove sig ud paa dette fristende, men vanskelige og utrygge Studiefelt.

Dr. la Cour har haft dette Mod. Han har tilmed haft den i vor Specialiseringens Tid næsten forargelige Dristighed, skønt Historiker af Fag, at forlade den faste historiske Grund og give sig i Kast med en rent arkæologisk Opgave — ud fra den rigtige Erkendelse, at Kernen i Problemerne rummes i de forhistoriske Bebyggelsesformer. Det kan nu vel heller ikke nægtes, at hans Undersøgelse i nogen Grad er præget af den Usikkerhed i Vurdering og Domme, som let bliver en Følge af at arbejde indenfor en Videnskab, hvis Stof og Metoder man ikke er fuldt fortrolig med. Det efterfølgende vil formentlig vise Berettigelsen af denne Bemærkning. Men alt i alt er der dog, ogsaa for Fag-Arkæologerne, som han har gaaet i Næringen, al Grund til at være ham

¹ Nærværende Anmeldelse gengiver Hovedpunkterne i min Opposition ved Afhandlingens Forsvar for Doktorgraden 12. April 1927.

taknemmelig for hans Bog om Sjællands ældste Bygder. Dens omfattende Undersøgelser, der fremlægges i en overmaade klar og fængslende Form, har ubetinget Krav paa Opmærksomhed. De efterfølgende Sider har lige saa meget til Hensigt at understrege dette som at øve Kritik — hvortil der visselig ogsaa er Anledning.

La Cour indleder sin Undersøgelse med en instruktiv, kritisk Oversigt over den hittidige Forskning paa dette Omraade, dels Stednavnestudiet i dets forskellige Former — den »statistiske« (Steenstrup), den »filologiske« (Nygaard) og den »topografiske« (H. V. Clausen) —, dels den arkæologiske Forskning (Sophus Müller). Han paaviser, hvorledes disse Forskningsgrupper hver for sig kun kan føre til Resultater af ret begrænset Karakter. Idealet skulde synes at være en kombineret »arkæo-filologisk« Undersøgelsesmetode, der forbandt det filologiske og det arkæologiske Kildestof. Men en Gennemgang af tidligere Forsøg i denne Retning opmuntrer ikke til Efterfølgelse. Vanskeligheden er jo fremfor alt den, at det arkæologiske Bebyggelseskort, vi kan tegne paa Grundlag af Gravhøjene, ikke rækker længere ned i Tiden end til yngre Bronzealder, idet Fundene fra de efterfølgende forhistoriske Tidsrum, i hvilke synlige Gravminder kun sjældent forekommer, er altfor faa og tilfældige til at give et blot nogenlunde tilforladeligt Bebyggelsesbillede, medens omvendt det filologiske Studium af Stednavnene ikke med nogen Sikkerhed kan føre os længere tilbage end til Folkevandringstid. Der bliver saaledes mellem de to Grupper af Kilder et Gab paa over 1000 Aar. Vil man over dette Gab bringe dem i Forbindelse med hinanden, kan det kun ske under Forudsætning af en sproglig Kontinuitet, for hvilken der foreløbig hverken fra filologisk eller fra arkæologisk Side har kunnet gives nogen Garanti¹. Saa fortræffelig en »arkæo-filologisk« Metode kan være paa Omraader, hvor de arkæologiske og de filologiske Kilder er samtidige, ligesaa betænkelig en Sag er det derfor at bringe den til Anvendelse indenfor vor ældste Bebyggelseshistorie. Man kan da, forekommer det mig, kun billige det, naar La Cour ud fra disse Betragtninger har renonceret paa at øge Antallet af de allerede forelig-

¹ Jeg skal i denne Sammenhæng henlede Opmærksomheden paa en nylig fremkommen Artikel af den svenske Sprogforsker Jarl Charpentier: »The Original Home of the Indo-Europeans« (Bulletin of the School of Oriental Studies IV (London 1926) 147 ff.). Konsekvensen af den af Ch. paa sproghistorisk Grundlag hævdede Opfattelse af de indoeuropæiske Vandrings Forløb vil være, at de først har naaet Norden saa sent som i den førromerske Jernalder, en Periode, der jo ogsaa i kulturhistorisk Henseende betegner et mærkeligt Skel i vor Oldtid.

gende, mere eller mindre løst funderede »arkæo-filologiske« Kombinationer og i det foreliggende Arbejde har begrænset sig til den rent arkæologisk-topografiske Opgave, paa Grundlag af det arkæologiske Materiale at paavise de ældste Bygdekerner, hvorfra den faste Bosættelse her i Landet er udgaaet, og følge disse ældste Bygder i deres Vækst, saa langt det arkæologiske Stof tillader, d. v. s. til yngre Bronzealder. Som Undersøgelsesomraade har han valgt Sjælland og motiverer paa S. 37 f. dette Valg med gode Grunde: der behøves et Omraade, som er tilstrækkelig stort til at kunne give Resultater af almen Værdi, som byder paa tilstrækkelig forskelligartede Naturforhold til alsidigt at belyse Oldtidsbygdernes topografiske Ejendommeligheder og Terrænvalg, og hvor endelig, og især, de arkæologiske Forhold giver Mulighed for at skelne mellem flere kronologiske Lag i Bebyggelsen. Der er i Virkeligheden neppe nogen anden dansk Landsdel, som bedre opfylder alle disse Krav end netop Sjælland.

Fremgangsmaaden ved Undersøgelsen har la Cour lært af Sophus Müllers banebrydende bebyggelseshistoriske Arbejder, især »Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen« (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1904) og »Vendsysselstudier« (Aarbøger 1911). Det gælder først og fremmest at tilvejebringe et saavidt muligt fuldstændigt Højkort over Sjælland. Hvor Gravhøjene findes, maa Folk have boet, tættere eller mere spredt alt efter Højenes større eller mindre Hyppighed. Højkortet maa blive Grundlaget for Undersøgelsen af de enkelte Bygders Afgrænsning og deres indbyrdes Forbindelse, Bosættelsens Forhold til Naturen o. s. v. Det er da af afgørende Betydning for Bedømmelsen af det hele Arbejde, hvorledes man vil vurdere det Materiale, paa Basis af hvilket la Cour har udarbejdet de med Afhandlingen følgende Oversigtskort over de sjællandske Gravhøje fra Sten- og Bronzealderen.

Fremfor alt bygger disse Kort paa de i Nationalmuseet foreliggende arkæologisk-topografiske Beskrivelser af de enkelte Herreder, der er udarbejdet af Museets Embedsmænd i Løbet af det sidste halve Aarhundrede. Hvad la Cour har kunnet tilføje af Supplemeneter til disse fra gamle Matrikulkort, fra den topografiske Literatur og fra egne Iagttagelser i Marken, er alt i alt af forsvindende Betydning. Nu kan det desværre ikke nægtes, at man netop for Sjællands Vedkommende kan være berettiget til at tvivle om, at Museets Herredsbeskrivelser giver et tilstrækkelig fuldstændigt Billede af Gravhøjenes Forekomst. Dels skyldes det, at de sjællandske Beskrivelser for en væsentlig Del er blandt de ældste, der er udarbejdede, og at man til at begynde med

ikke stillede de samme Krav om den videst gaaende Fuldstændighed i Stoffets Indsamling som i de seneste Aartier; dels maa man ogsaa paa Sjælland med de frugtbare Jorder, de mange Købstæder og Herregaarde regne med en mere omfattende Ødelæggelse af Mindesmærkerne end f. Ex. i Vestjylland. Det er med god Grund, naar Sophus Müller med Henblik herpaa taler om »den Følelse af Utryghed paa Grund af Mangelfuldheden, som møder ved de sjællandske Egne« (Aarbøger 1911, S. 234). Disse Mangler ved Materialet er la Cour naturligvis klar over, og han regner da ogsaa stadig med dem ved Beskrivelsen af de enkelte Egne. Men man maa dog utvivlsomt give ham Ret i, at Materialet alt i alt tør antages at være godt nok til at give det, som det fremfor alt kommer ham an paa: et i alt væsentligt rigtigt Helhedsbillede af Gravmindernes Fordeling over Sjælland.

Større Grund til Betænkelighed kunde der maaske synes at være ved den Sondring mellem Stenalderens og Bronzealderens Mindesmærker, som la Cour gennemfører, og som er af største Vigtighed for ham for saa at sige at faa Bevægelse i Stoffet og erkende Forskydningen i Bebyggelsen gennem disse Tidsrum. La Cour skelner mellem to Kategorier af Gravminder: de megalithiske Grave (Dysser, Jættestuer og Hellekister) og de runde Jordhøje som Udtryk for henholdsvis Stenalderens og Bronzealderens Bebyggelse. Om man her understreger Begreberne Sten- og Bronzealder, bliver Berettigelsen af denne Sondring meget tvivlsom. Det er muligt, at det er rigtigt, som man i Almindelighed gaar ud fra, at det store Flertal af Jordhøjene paa Sjælland først er anlagt i ældre Bronzealder. Men der er paa den anden Side ikke Tvivl om, at et betydeligt Antal af dem i Bunden rummer Grave fra Stenalderen, især fra dens yngste Afsnit, Hellekisternes Tid. Der maa altsaa her regnes med en vis Fejlprocent, om hvis Størrelse man i Virkeligheden ikke kan have nogen begrundet Mening. Det kunde altsaa synes, at Grundlaget for den kronologiske Sondring er saa upaalideligt, at der er en meget betydelig Fare for et i væsentlig Grad fortegnet Billede. De Betragtninger af ret almindelig Art, hvormed la Cour selv (S. 40) affinder sig med denne Vanskelighed, vil nu neppe berolige en kritisk Læser. Men han kunde og burde her have fremholdt et Forhold af stor Betydning i denne Sammenhæng, nemlig at de kortlagte Megalithgrave for langt den overvejende Dels Vedkommende er Dysser og Jættestuer, altsaa de ældre Megalithgravstyper, medens Hellekisterne og andre for Stenalderens Slutning karakteristiske Gravformer i Sammenligning med dem er saa faa, at deres Fjernelse fra Kortene ikke i synderlig Grad

vilde ændre Billedet. Det vilde med andre Ord have været korrekte at tale om ældre Megalithgravsbygder i Modsætning til Højbygder i Stedet for Sten- og Bronzealdersbygder. Heller ikke derved bliver dog al Usikkerhed i Sondringen bortelimineret. Mange gamle Megalithgrave kan endnu være helt skjult under Jordhøje. Man kan heller ikke uden videre gaa ud fra, at Herredsbeskrivelsernes Bestemmelse af de enkelte Mindesmærker i alle Tilfælde er korrekt. Navnlig gælder det de ældre Indberetninger, i hvilke Angivelserne i det hele er meget summariske og aabenbart ikke altid beror paa Selvsyn. Mange Monumenter har jo ogsaa været helt eller delvis sløjfede før Undersøgelsens Tid, saa at Bestemmelsen i disse Tilfælde har været afhængig af Landbefolkningens ofte sikkert lidet exakte Meddelelser. I det hele er altsaa Mulighederne for Fejl i den kronologiske Rubricering af de enkelte Mindesmærker ret store, sikkert større end la Cour synes at forestille sig. Men alt i alt er der dog vist neppe Grund til at tvivle om, at Højkortet ogsaa i denne Henseende giver et i sine Hovedtræk paalideligt Billede. Hvor det viser klart fremtrædende Modsætninger mellem udprægede Megalithgravsomraader og udprægede Højomraader, er det uden Tvivl berettiget at tro, at dette rigtigt udtrykker en kronologisk Forskel i den tilsvarende Bebyggelse.

Med det anførte er imidlertid endnu ikke alle Vanskeligheder ved at benytte det sjællandske Højkort som Bebyggelseskort nævnt. Tilbage bliver det Spørgsmaal, om Megalithgrave og Jordhøje tilsammen — selv bortset fra Ufuldstændigheden i Indsamlingen og mulige Unøjagtigheder i Tidsbestemmelsen — tør antages i alle Egne af Øen at give et i ligelig Grad udtømmende Billede af den samtidige Bebyggelse. Aabenbart gaar la Cour ud fra dette som en Selvfølgelighed. At der imidlertid virkelig er Grund til at rejse dette Spørgsmaal, tror jeg bedst at kunne vise ved at gaa lidt ind paa et enkelt Parti af den udførlige, herredsvis ordnede Beskrivelse af »Sjællands Bygder i yngre Stenalder og ældre Bronzealder«, der udgør Halvdelen af Bogen (S. 44—204), og som saa at sige er deduceret af Højkortet. Det gælder Stenalderbebyggelsen i Østsjælland.

Ser man paa Kortet over »Stenalderbygderne«, vil man blive slaaet af, hvor overordentlig svagt hele Østsjælland gør sig gældende i Sammenligning med Vestsjælland. Skal man nu virkelig tro, at Højkortet her rigtigt udtrykker en faktisk Modsætning i Bebyggelsens Intensitet? La Cour mener det aabenbart, men kommer rigtignok derved Gang paa Gang i Forlegenhed, fordi det maa indrømmes, at netop disse Egne hører til de paa Fund

fra den yngre Stenalder rigeste Dele af hele Sjælland. Særlig grelt er Forholdet i Stevns. Der er maaske overhovedet ikke noget andet Omraade i Danmark, hvor der er opsamlet saa uhyre Masser af Oldsager fra Stenalderen (Søholmfundet!), men Megalithgravene er meget faa. Her kan da la Cour heller ikke komme uden om, at Højkortet umuligt kan give et rigtigt Billede af Bebyggelsens Styrke, men han søger saa en Forklaring i Antagelsen af, at man her har sløffet forholdsvis mange Mindesmærker (S. 107). Meget overbevisende er Forklaringen ikke. Stevns er jo ikke i udpræget Grad en Herregaardsegn, og den uskyldige, lille Købstad Storeheddinge kan dog vist ikke have været farlig for Gravhøjene. Og endnu mindre føler man sig overbevist, naar man møder det samme Misforhold i Naboherrederne. Jeg nøjes med at henvise til Beskrivelsen af Fakse Herred. Der konstateres her en tilsvarende Rigdom paa »løse Fund« trods en paa-faldende Mangel paa Megalithgrave, men der konkluderes dog: »— een Ting er givet: Befolkningen maa i hine fjerne Tider have været meget sparsomt fordelt over Omraadet« (S. 105).

Det er nu sikkert rigtigt, at det lave, flade Kystomraade mellem Køge og København har været meget svagt bebygget i den ældre Oldtid. Men fra København og nordefter langs Øresundskysten staar vi igen overfor den samme Modsætning mellem relativt rige »løse Fund« og faa Gravminder. Det er jo ikke forbavsende, at der ikke har kunnet paavises mange Megalithgrave paa Storkøbenhavns Grund. Efter la Cour er dette dog »neppe helt misvisende« (S. 161). Ganske vist maa det indrømmes, at der er ikke faa løse Fund fra København; ogsaa Bopladsfundet fra Svanemøllevej nævnes. Men det kunde være tilføjet, at dette jo ingenlunde er enestaaende. Tværtimod har dybt-gaaende Grundudgravninger Gang paa Gang afsløret Boplads-aflejringer fra yngre Stenalder paa københavnsk Grund. Sammen med Svanemøllefundet er der i Nationalmuseet udstillet analoge Fund fra Gammeltorv, Farvergade, Kattesundet, Niels Hemmingsensgade og Frederiksholms Teglværk. De giver sikre Vidnesbyrd om en tæt Bosættelse langs den gamle Kystlinie. — Hvad endelig Øresundskysten Nord for København angaar, bliver Resultatet det samme: ud fra de faa paaviselige Megalithgrave sluttes der til Trods for relativt talrige »løse Fund« til en meget spinkel Stenaldersbebyggelse (S. 163).

Der stikker aabenbart i denne for hele Østsjælland fælles Modsætning mellem de faa Gravminder og de talrige Fund fra yngre Stenalder et særligt Problem. Det er ikke klaret ved at antage, at det i disse Egne er gaet særlig haardt ud over Mega-

lithgravene. Lad være, at det kunde synes en plausibel Forklaring for den tæt bebyggede Øresundskysts Vedkommende. I Stevns og tilgrænsende Herreder er denne Forklaring i sig selv ikke synderlig tilfredsstillende. Og i endnu mindre Grad bliver den det, naar man sammenligner Stenalderkortet med Bronzealderkortet. Det viser sig da, at vi baade i Stevns og ved Øresund, især paa Strækningen mellem Hellerup og Nivaa, har anselige Højgrupper. Hvorfor har Ødelæggelsen da ikke først og fremmest ramt Jordhøjene, der dog er lettere at sløjfe end de store Stengrave?

Jeg skulde tro, at Forklaringen paa det her fremdragne Forhold er at søge i den simple Kendsgerning, at vi i disse østsjællandske Egne allerede befinder os i Yderomraadet for de ældre Megalithgravsformers Udbredelse. Særlig gælder det Dysserne, der jo netop er den absolut dominerende Faktor i de typiske sjællandske Megalithgravscentre (Ods og Horns Herreder f. Ex.). I Sverige findes Dysser som bekendt kun i et faa Mile bredt Bælte langs Vestkysten (i Skaane, Halland og Bohuslän), og i Skaane, der i denne Sammenhæng særlig maa interessere, er baade de og Gangbygninger ganske som i Østsjælland relativt faatallige. Aabenbart kan dette ikke betyde, at Egnene Vest og Øst for Øresund har været særlig tyndt befolket i yngre Stenalder — hvad altsaa ogsaa de rige Fund netop fra denne Tid paa begge Sider af Sundet bestemt modsiger — men kun, at vi her er udenfor den oprindelige Megalithkulturs centrale Omraade. Det ligger da nær at spørge om, hvilken anden supplerende Gravskik der her maa regnes med. Nu er det vistnok overhovedet en Misforstaaelse at gaa ud fra, at alle Mennesker, selv i de tætteste Megalithbygder, er blevet bisat i store Stengrave. Overalt maa vi sikkert antage, at man tillige har anvendt simple Begravelser under Markfladen, i Fortsættelse af den Gravskik, som raadede forud for Stengravnens Tid. Den Art Grave er ifølge Sagens Natur saare vanskelige at finde. For min Del tror jeg, at mange af de saakaldte »løst fundne« Stensager hidrører fra saadanne simple Jordgrave. Sikre Exempler paa simple Markgrave fra yngre Stenalder kendes dog, ogsaa fra udprægede Megalithgravsomraader¹. Og det er vel neppe et Tilfælde, at de fleste haves netop fra Østsjælland. Det er de Grave, der almindeligt kaldes de sjællandske Enkeltgrave. La Cour nævner dem af dem, der er undersøgte af Nationalmuseet (ved Hellested i

¹ Et Exempel fra Jættestuetid fra Bakkendrup, Løve Herred, er anført i Aarbøger f. Oldkynd. 1917, S. 146.

Stevns: S. 110; paa to forskellige Steder i Greve Sogn: S. 151; ved Lejre: S. 133 Note 1 og nær Tuborg: S. 162); flere lod sig sikkert føje til ved en omhyggelig Gennemgang af Museets Fundprotokoller. Altid er de fundne flere sammen i en lille sluttet Gruppe, liggende i en Grusbanke under flad Mark, ganske som det er Tilfældet med de skaanske Enkeltgrave. — Hvis den her hævdede Opfattelse er rigtig, betyder det altsaa, at Højkortet i de omtalte Egne for Stenalderens Vedkommende er væsentligt misvisende som Bebyggelseskort.

Det vilde nu ikke være vanskeligt at pege paa andre Punkter i den topografiske Beskrivelse af de enkelte sjællandske Bygder, hvor la Cour skænker sit Højkort større Tiltro, end det ved en nærmere kritisk Prøvelse kan siges at have Krav paa. Men jeg skal ikke fortabe mig i flere saadanne Detailler af mere lokal Karakter. Der er saa meget mindre Grund dertil, som det dog til syvende og sidst ikke har været Formaalet at give en topografisk Haandbog, en »Trap«, over Sjællands Bygder i Sten- og Bronzealder; det er kun billigt at understrege, at det, ogsaa ved Skildringen af den enkelte Egn, er de generelle Grundtræk af almen Gyldighed i Oldtidsbebyggelsens Terrænvalg og de Forskelle eller Overensstemmelser, der i saa Henseende kan paavises fra Stenalder til Bronzealder, som det fremfor alt gælder at efterspore. Hertil medbringer la Cour aabenbart et sikkert Blik for vort Landskabs skiftende Karakter og Bebyggelsens Forhold dertil; adskillige smukke Iagttagelser, spredt over hele Afsnittet, vidner derom. Og for Forstaaelsen af saadanne Hovedforhold i Oldtidsbebyggelsens Karakter og Udvikling tør Kortet som før sagt sikkert ogsaa antages at afgive et tilstrækkelig solidt Grundlag.

Sine bebyggelseshistoriske Hovedresultater sammenfatter og uddyber la Cour i sit 3. Kapitel: »Bygdernes Oprindelse og ældste Udvikling«, der maa betegnes som Kernen i hans Bog. Med utvivlsom Ret fastslaar han, at man ikke maa forestille sig Sjælland ved den yngre Stenalderes Begyndelse som et mørkt Fastland, hvis Indre først nu toges i Besiddelse af Nybyggere, som fra Kystegnene trængte ind i Landet — en Opfattelse, som man endnu ofte kan træffe. Sikkert er den faste Bosættelse, som indledtes med det begyndende Agerbrug og Husdyrhold, udgaaet fra den ældre Stenalderes mange Bopladser, der var fordelt over det Indre saavel som over Kystegnene, knyttede til Søer, Moser, Vanddrag, Vige og Sunde. I Enkeltheder at paavise dette allerførste Landnams direkte Tilslutning til de gamle Fangstpladser er nu ikke muligt og vil neppe nogensinde blive det. Det ligger

nemlig efter min Opfattelse ikke saa meget i vort endnu ufuldstændige Kendskab til Ertebølletidens Bopladser — saaledes som la Cour mener — men fremfor alt i, at vore ældste synlige Gravminder, Megalithgravene, sikkert ikke fører os tilbage til Tiden for den allerførste faste Bosættelse. De betegner et særligt Kulturelement, der kom ind i vor yngre Stenalder paa et maaske endda ret fremskredent Stadium af denne, efter at de for denne Periode afgørende Kulturtræk — Agerbrug, Husdyrhold, Slibning af Flinten — forlængst var modtaget andetsteds fra. Det vil altsaa neppe lønne Møjen at lede efter direkte lokal Tilknytning mellem Ertebøllebopladser og Megalithbygder. Vi kommer neppe videre end til at konstatere saadanne grove Træk som, at der til de talrige Bopladser fra ældre Stenalder langs Issefjordens Kyster svarer meget anselige Megalithbygder i det tilgrænsende Opland baade i Horns Herred og i Nordøstsjælland.

Fra og med Megalithgravene har vi imidlertid for et langt Tidsrum fremefter i de synlige Gravminder et fast Grundlag for sammenhængende at følge Bebyggelsen i dens Vækst. Jeg kommer her til det, som forekommer mig at være det værdifuldeste Resultat af la Cours hele Undersøgelse: Paavisningen af det indbyrdes Forhold mellem Megalithbygderne og Højbygderne, grovt taget altsaa mellem den yngre Stenalder og Bronzealderens Bosættelse. La Cour understreger med Rette Kontinuiteten i Bebyggelsen som det fremherskende Grundtræk. Hvor vi har en tæt Megalithbygd, fortsættes den som Regel i en oftest endnu tættere og mere omfattende Højbygd. Bygdernes organiske Vækst indenfor de gamle Bygdegrænser og udover dem i alle Retninger er Hovedreglen. Men tillige har la Cour overbevisende godtgjort, at der i visse Egne har fundet meget væsentlige Forskydninger i Bosættelsen Sted. Tætte Megalithbygder synes i Gravhøjenes Tid næsten helt forladte. Ganske særlig paafaldende er dette Forhold i visse midtsjællandske Egne — en Sammenligning mellem Stenalderkortet og Bronzealderkortet viser det meget tydeligt — men det samme Fænomen kommer igen i mindre Format i mange andre Egne. Tendensen synes i det hele at være, at man i Bronzealderen har søgt bort fra Indlandet og ud i Kystegnene. Det er vel nok muligt, at de forladte Bygder ikke har været slet saa øde, som la Cours Kort lader formode. Vi maa bl. a. regne med, at de store Jordhøje, der har dækket Megalithgravene, kan have givet Plads for mange sekundære Bronzealdergrave. Men i det hele træder Forskydningerne altfor skarpt og klart frem til at kunne bortforklares. Dette Resultat, der saavidt jeg ser er nyt, og som kun kunde naas ved et saa omfat-

tende kartografisk Arbejde som det, la Cour har foretaget, er utvivlsomt af stor Vigtighed. Dets generelle Betydning turde fremfor alt ligge i, at det stærkt understreger Bosættelsens Bevægelighed i disse fjerne Tider og maner til ikke at tage for haandfast paa Begrebet fast Bosættelse. Det giver en ny og kraftig Advarsel mod at betragte Sten- og Bronzealderens Bosættelser som det faste Grundlag for den historiske Tids Bebyggelse. — Forklaringen paa denne paafaldende Tendens til i Bronzealderen at søge ud i Kystegnene finder la Cour fremfor alt i, at Bronzealderens Kultur i væsentlig Grad er afhængig af Tilførsler over Havet. Ogsaa det turde være rigtigt.

I Betragtning af Sagens Betydning kunde man have ønsket, at la Cour ikke havde ladet det blive ved en almindelig Paavisning af disse Forskydninger i Bebyggelsen, men havde gjort dette vigtige Forhold til Genstand for en mere indgaaende Undersøgelse. Vistnok var det ikke umuligt at naa videre i Forstaaelsen af Fænomenet. Jeg skal nøjes med at pege paa et enkelt Punkt, hvor et nøjere Studium formentlig vilde have lønnet sig, selvom Materialet maaske endnu ikke vilde tillade at naa definitive Resultater. Det er jo sikkert rigtigt, at det store Flertal af de sjællandske Jordhøje er anlagt i ældre Bronzealder (eventuelt i Slutningen af Stenalderen). Men der er dog en vis Kategori af Høje, som har et særegent Fysiognomi, og som efter de foreliggende Undersøgelser at dømme synes at hidrøre fra den yngre Bronzealder. Det er de ganske smaa Høje, der træffes hist og her, liggende i tætte samlede Klynger¹. Vistnok vilde en samlet Betragtning af dem vise, at de overalt danner særlige, sluttede Komplekser, uden nævneværdig Indblanding af store Høje eller Megalithgrave, at de altsaa overvejende søger nyt Terræn, og ligeledes, at de overalt er nøje bundet til Kyster eller farbare Vanddrag. Som et typisk Eksempel fra Kysten kan jeg nævne de meget store Grupper af saadanne Smaahøje i Gjorslev Bøgeskov og tilgrænsende Skove, som Eksempel fra Indlandet de ganske lignende Højgrupper i Næsbyholm Skove. Der er iøvrigt mange af dem, spredt over Sjælland, ligesom de ikke er sjældne paa vore andre Øer; meget hyppige er de f. Ex. i Strandskovene langs Guldborgsund. Hvis det nu er rigtigt, at disse Smaahøje

¹ Hist og her i den topografiske Beskrivelse, hvor la Cour træffer paa saadanne Grupper af Smaahøje, bemærker han rigtigt, at de maa antages at stamme fra yngre Bronzealder, saaledes S. 52 om Vesterlynghøjene, S. 116 om Højene i Billesborg Indelukke o. fl. St., men det sker kun undertagelsesvis; der gores ikke Forsøg paa systematisk at udskille denne særegne Kategori.

overvejende hidrører fra den yngre Bronzealder, tør man maaske slutte, at der ganske særlig i denne Periode i nær Tilknytning til Stranden er opstaaet et Antal nye Kolonier, mulig væsentligt betingede af Handelshensyn. Det vilde jo passe med, at det netop er i yngre Bronzealder, at Skibsbillederne kommer til at spille en saa uhyre Rolle i Kunsten. Spørgsmaalet fortjente sikkert en nærmere Undersøgelse, ikke blot i Nationalmuseets Arkiv, men især i Marken. Her maa jeg lade det blive ved disse Antydninger. —

Jeg kommer endelig til det sidste Afsnit i la Cours Bog, »Bostedet«, i hvilket Forf. med stor Udførlighed drøfter Bosættelsesformen i den yngre Stenalder og Bronzealderen, det meget diskuterede Problem, om den udelukkende har haft Karakter af spredt Bebyggelse, saaledes som først Sophus Müller og andre efter ham har hævdet, eller om vi maa regne med en blandet Forekomst af Enkeltgaarde og Byer, hvad la Cour finder rimeligere. Spørgsmaalet er overmaade vanskeligt. Ad direkte Veje kan vi ikke komme det til Livs. De foreliggende Undersøgelser af danske Bopladser fra de nævnte Tidsrum har ikke givet positive Beviser for Existensen af den ene eller den anden Bosættelsesform, hvad la Cour ved nyttige Oversigter over disse Undersøgelser klart gør Rede for. Vi er henvist til indirekte Undersøgelsesmaader, der ganske vist ikke kan føre til positiv Sikkerhed, men ved hvilke det dog maaske er muligt at tilvejebringe overvejende Sandsynlighed for den ene eller den anden Opfattelse. Men det gælder da naturligvis om at faa fremdraget Stof, der virkelig er egnet til at kaste Lys over Spørgsmaalet. Desværre kan dette neppe siges at være lykkedes for la Cour. I det hele forekommer dette sidste Afsnit mig at være den svageste Del af hele hans Arbejde.

La Cour tager sit Udgangspunkt i den Kendsgerning, at al primitiv Bosættelse maa have haft Karakter af Flokbosættelse. Saaledes maa det ogsaa have været her til Lands i de ældste Tider. Han mener nu heraf at kunne deducere en Forhaands-sandsynlighed for, at den faste Bosættelse, som fulgte med det begyndende Agerbrug og Husdyrhold, har fastholdt Flokbosættelsen, »Byen«. Men Berettigelsen af denne Slutning turde være tvivlsom. Det forekommer mig lige saa muligt, at Udviklingen hurtigt har ført til en spredt Bebyggelse. Det afhænger af, hvilken økonomisk Form der er blevet raadende. Naturligvis behøver en saadan spredt Bosættelse ikke at betyde, at der ikke længere var noget Sammenhold mellem de enkelte Familier. De store Stengrave, hvis Opførelse maa have krævet Samvirken af mange

Mænd, vidner direkte om en ikke ubetydelig Samfundsorganisation. Men en saadan er jo meget vel forenelig med, at de enkelte Bosteder har ligget i større eller mindre Afstand fra hinanden. Det er muligt, at en Gruppe spredt liggende Bosteder kan have dannet, hvad la Cour kalder en »aaaben By«. Men det maa dog vist siges, at det kun skaber Uklarhed at tage denne Mulighed med i Betragtning, al den Stund det arkæologiske Materiale — det eneste, vi har at arbejde med — ikke tillader os at komme bagved den rent topografiske Modsætning mellem den spredte og den sammensluttede Bebyggelse. Og Forekomsten af sluttede Byer lader sig altsaa efter min Opfattelse ikke uden videre deducere af den primitive Flokbosættelse.

Det vilde nu være et Argument af betydelig Vægt, omend ikke bindende for vort Omraade, hvis det kunde godtgøres, at den primitive Flokbosættelse overalt ellers i Europa i den neolithiske Tid er blevet efterfulgt af en blandet Bosættelse i sluttede Byer og paa Enkeltgaarde. At det er saaledes, hævder la Cour (S. 312). Men man turde være berettiget til at karakterisere denne Paastand som en overmaade dristig Generalisering af de indenfor et meget begrænset Omraade gjorte Erfaringer. I Virkeligheden er Forholdet det, at det er yderlig lidt, hvad vi ved om Bosættelsesformen under Stenalderen i de fleste europæiske Egne. Kun indenfor visse, bestemt afgrænsede Kulturkredse er vi nogenlunde vel underrettede i saa Henseende. De mange, gammelkendte Exempler paa neolithiske Byer og Enkeltgaardsanlæg, som la Cour anfører S. 255 ff., er da ogsaa udelukkende hentede fra enkelte, mellemeuropæiske Kulturgrupper: Pælebygningskulturen, Michelsbergkulturen og især den meget agrarisk prægede Kulturkreds, der er kendetegnet ved Baandkeramiken i dens forskellige Former. Men det er utvivlsomt metodisk urigtigt direkte at slutte fra Forholdene indenfor disse relativt højt udviklede Centrakulturer til Forholdene i andre, periferiske Omraader, særlig netop i et Spørgsmaal som Bosættelsesformen. Dertil er den neolithiske Periode en altfor differentieret Tid, med altfor udprægede lokale Ejendommeligheder. Her til Lands har vi med to neolithiske Kulturformer at gøre, Megalithkulturen og Enkeltgravskulturen. Vil vi sætte vort hjemlige Problem i europæisk Belysning, maa vi i første Række vende os til de ikke-danske Omraader, hvor de samme eller ganske nærstaaende Kulturformer var raadende.

Stort Udbytte vilde en Afsøgning af disse Omraader nu ganske vist ikke give. Overalt, hvor disse to Kulturformer forefindes — og det er jo meget vidtstrakte Egne, der her kommer i Be-

tragtning — er det kun meget lidt, man ved om Bosættelsesmaaden. Kun sjældent har man haft Held til at finde Hustomterne. Det gælder hele Vesteuropa med de britiske Øer og Nordtyskland i lige saa høj Grad som Danmark. Dette kan neppe være tilfældigt. Det tyder dog maaske paa, at det ikke er helt berettiget, naar la Cour ret stærkt laster det danske Nationalmuseum for dets utilstrækkelige Undersøgelser, men at de smaa Resultater snarere skyldes den Omstændighed, at der paa disse Omraader overhovedet ikke har været saa stabile Bosættelsesforhold som indenfor de højt organiserede Centralkulturer i Donaulandene og det sydlige Mellemeuropa. Megalithkulturen er jo i udpræget Grad en periferisk Kultur. Og det er neppe saa galt som la Cour gerne vil gøre det (S. 257), naar Arkæologerne har dannet sig den Opfattelse, at Bærerne af Enkeltgravskulturen — eller som den kaldes i Mellemeuropa »Snorekeramikens Kultur« — har været en let bevægelig Befolkning, der i ringe Grad var fastbundet til Jorden.

Helt resultatløst vilde det dog ikke være blevet, om la Cour havde sat Kræfterne ind paa at sammenstille, hvad der faktisk foreligger om Bosættelsesformen indenfor disse vidtstrakte Kulturkredse. Det vilde bl. a. ikke have været vanskeligt — for endnu et Øjeblik at dvæle ved Enkeltgravskulturen — at konstatere, at Bosættelsen ved Aashüttel i Holsten, hvor der fandtes fem Bosteder liggende spredt paa et Højdedrag med 250—500 Meters indbyrdes Afstand, ikke er saa isoleret et Fænomen, som han tror (S. 258). Ganske det samme Bebyggelsesbillede har man f. Ex. indenfor den thüringske Enkeltgravskultur paa Schulzenberg ved Fulda¹. Tyske Forskere hævder, at det er typisk for Snorekeramikens Kultur. Der er vist al Grund til at tro, at det ogsaa har Gyldighed for den nørrejske Enkeltgravskultur, i hvert Fald paa dens ældste Stadium. Ogsaa paa de megalithiske Omraader vilde man ikke søge helt forgæves. Jeg skal nedenfor vende tilbage hertil. Men forinden vil det dog vist lønne sig at tage under fornyet Overvejelse, om det Grundlag, hvorpaa Sophus Müller — uden at søge udenfor vore egne Grænser — baserede sin Opfattelse af Bosættelsesmaaden hos os i Sten- og Bronzealderen, i Virkeligheden er saa utilstrækkeligt, som la Cour mener. Der er saa meget mere Grund til at spørge derom, som la Cour sikkert ikke har forstaaet sin Forgænger i disse Studier rigtigt.

Sophus Müller byggede alene paa Højkortet. Af Gravhøjenes

¹ En Plan deraf hos Schumacher: Siedelungs- und Kulturgeschichte der Rheinlande (1921) 47.

overvejende spredte Beliggenhed drog han den Slutning, at man boede »spredt i Bygd og ikke i sluttet By«. La Cour slaar nu Gang paa Gang fast (bl. a. S. 249), at denne Slutning staar og falder med den efter hans Mening vilkaarlige Forudsætning, at Grav og Bolig overalt har ligget i umiddelbar Nærhed af hinanden, hvad Sophus Müller gik ud fra som den dominerende Regel. Men han har herved ganske overset et meget væsentligt Led i Sophus Müllers Ræsonnement. Det kommer især klart til Udtryk i »Vendsysselstudier«, hvor Bosættelsesmaaden belyses ved konkrete Exempler. Der skildres her (Aarbøger 1911, S. 259 ff.) en Bebyggelse paa en Bakkeknude ved Hørby, hvor der indenfor et lille Omraade ligger et betydeligt Antal Høje, paa sædvanlig Maade enkeltvis eller et Par sammen spredt over Strækningen. Efter Højenes Antal er der Grund til at regne med en ret koncentreret Bebyggelse. I sin Argumentation for, at dette dog har været en spredt Bygd og ikke en sluttet By, fremhæver Sophus Müller nu, at man »især maa lægge Vægt paa, at der ikke er en fælles Gravplads«. Højene ligger ikke Fod ved Fod i en sluttet Gravplads. Og saaledes kan Gravhøje jo meget vel ligge. Man tænke paa de talrige Gravpladser med tæt sammenliggende Høje, ofte i meget stort Antal, fra den skandinaviske Halvøs Vikingetid — f. Ex. Gravpladsen ved Birka, hvor c. 1600 smaa Høje danner en saadan sluttet Kirkegaard umiddelbart udenfor Byvolden. Saaledes ligger vore Gravhøje fra Stenalder og ældre Bronzealder vistnok aldrig, selv ikke i de tætteste Grupper.

Dette Ræsonnement lader sig nu ikke saa let afvise. Det har en bred Basis. Det er jo en almindelig Erfaring, at overalt i det forhistoriske Europa ligger Forestillingen om Graven som den Dødes Hus til Grund for Gravenes Indretning og Udstyr. Den enkelte Grav afspejler det enkelte Hus. Svarende hertil finder vi nu Gang paa Gang, at Gravpladsen afspejler Bosættelsesformen. Til den sluttede By svarer som Regel den sluttede Gravplads. Exemplerne er legio; det grelleste afgiver vel nok de Terramare-Gravpladser i Norditalien, der er anlagte som rigtige smaa Terramarer, baarne af en Underbygning af Pæle og omgivne af Grav og Vold ganske som de Levendes Byer. For min Del tror jeg nu heller ikke, at vi kommer uden om at tilskrive dette Ræsonnement en vis almen Gyldighed. Naar vore ældste Gravminder overvejende ligger ret spredt, tror jeg det berettiget deraf at slutte, at Bebyggelsen ogsaa overvejende har haft en spredt Karakter. Spørgsmaalet bliver for mig egentlig kun, om dette helt udelukker, at der dog undtagelsesvis, hvor Gravminderne ligger særlig tæt, kan have været egentlige, sluttede

Byer. Ganske at afvise denne Mulighed — hvad Sophus Müller syntes tilbøjelig til¹ — vilde dog vist være at stille Sagen for stærkt paa Spidsen. Her kan, tror jeg, Analogier fra udenlandske Omraader med nær beslægtede Kulturforhold og Gravskikke være meget oplysende.

Ogsaa her maa jeg nøjes med nogle faa Exempler. Jeg henter dem fra den vesteuropæiske Megalithkultur. Ganske særligt skal jeg henlede Opmærksomheden paa et interessant Bebyggelseskompleks paa Carrowkeel Mountain i det vestlige Irland. Det drejer sig om et højtliggende Kalkstensplateau, gennemfuret af Kløfter og omgivet af en frugtbar Slette. Paa Plateauets Udløbere mod Sletten ligger indenfor et begrænset Omraade et Antal indtil 7½ m høje Gravhøje eller »Røser«, opdyngede af Sten og ret tilfældigt spredt over Terrænet paa samme Maade, som vore Gravminder ligger, uden at danne en sluttet Gravplads. Hver af disse Røser omslutter en anselig, megalithisk Gangbygning. De Fund, der er gjort i dem, viser hen til Bronzealderen; den megalithiske Kultur tilhører paa Irland for en væsentlig Del Bronzealderen, der her sætter meget tidligt ind. Paa samme Plateau og i umiddelbar Nærhed af Højene blev der nu tillige ved Undersøgelsen paavist c. 50 runde Hyttetomter, liggende tæt sammen paa en særlig afgrænset Plads. Der blev ikke gjort Fund i disse Tomter, men der kan efter Forholdene ikke være Tvivl om, at de hører sammen med Gravhøjene som den til dem svarende Bosættelse, der altsaa har været en lille, sluttet By². — Et ganske lignende Billede frembyder den velkendte, eneolithiske Bosættelse ved Los Millares i Sydøstspanien. Ogsaa her har der været en sluttet By, afgrænset ved en Vold, endog forsynet med en Vandledning, og tæt udenfor Byvolden de tilhørende Grave — Ganggrave og Kuppelgrave i et Antal af c. 100 — liggende spredt over Terrænet, hist og her i Smaagrupper, men ingen Steder i sluttet Gravplads.³

I Lys af saadanne Komplekser indenfor Kulturgrupper, med hvilke den nordiske Megalithkultur bevisligt har været nær forbunden, tror jeg det da berettiget ogsaa hos os at regne med sluttede Stenalderbyer paa Steder, hvor Megalithgravene samler sig i relativt tætte Grupper, selvom de ikke danner egentlige sluttede Gravpladser. Saadanne tætte Grupper er ikke alminde-

¹ Aarbøger f. nord. Oldkynd. 1904, S. 56.

² Om nærmere Detailler henviser jeg til den udførlige Publikation i Proceedings of the Royal Irish Academy XXIX (1911-12) Section C, Nr. 9.

³ En lettilgængelig Oversigt over Los Millares-Fundene med vedføjet Plan i Eberts Reallexikon s. v. Millares.

lige, men de forekommer. Maaske kan vi endda enkelte Steder pege paa samlede Komplekser af lignende Art som de anførte vesteuropæiske. Jeg tænker her især paa Bopladsen paa Flintholm i Bundsø paa Als. Den er endnu kun delvis undersøgt, men synes at være ret anselig; og paa de omgivende Bakkeskrænter har der ligget et betydeligt Antal Megalithgrave. Det er uden Tvivl rimeligt med la Cour (S. 316) at tro, at Grave og Boplads her hører sammen, en Opfattelse, som iøvrigt paatvang sig allerede de første Undersøgere¹.

Jeg tror altsaa, at vi i vor yngre Stenalder saavel paa Enkeltgravskulturens som paa Megalithgravens Omraader maa regne med en Bosættelse af overvejende spredt Karakter, men at der undtagelsesvis kan have været Tale om sluttede Bydannelser, hvis Betydning som stabile Bebyggelsesfaktorer vi dog maa vogte os for at overvurdere. I den ældre Bronzealder har Forholdene efter alt at dømme neppe været stort anderledes. Først i den yngre Bronzealder tør vi maaske i større Udstrækning regne med Forekomsten af egentlige »Byer«, — hvis nemlig fremtidige Undersøgelser bekræfter, at de tætte Grupper af smaa Høje, som jeg har omtalt ovenfor, hidrører fra denne Periode. Ofte har de en saa samlet Karakter, at de med Rette kan betegnes som sluttede Gravpladser; og det er karakteristisk, at naar la Cour (S. 319) vil nævne overbevisende Exempler paa store, sluttede Højgrupper, der gør Antagelsen af en nærliggende »By« til den eneste naturlige, da er det netop disse, sikkert sene Grupper af Smaahøje, han udpeger. Det er i denne Sammenhæng endelig værd at minde om, at de store Bronzealderboplads, der ved deres hele Omfang tyder paa anselige Bosættelser — Abbetved, Voldtofte, Bulbjerg —, jo netop alle tilhører Periodens yngste Afsnit, medens Boplads fra den yngre Stenalder eller fra ældre Bronzealder næsten altid er ret uanselige. —

Det er i det foranstaaende ikke forsøgt at give et udtømmende Referat af la Cours Arbejde. Jeg har troet det nyttigere at koncentrere Drøftelsen om enkelte Hovedpunkter. Dets Hovedfortjeneste ligger efter min Opfattelse i det, som jo ogsaa har været den centrale Opgave: Skildringen af de sjællandske Bygder i den tidlige Oldtid og Paavisningen af visse bebyggelseshistoriske Fænomener af almen Betydning. Der er i det omfangsrige topografiske Kapitel og paa de ledsagende Oversigtskort, der alene som Arbejdspræstation aftvinger Beundring, fremlagt et overordentligt stort, hidtil uudnyttet Stof af ube-

¹ Jfr. Zeitschrift f. Ethnologie 1905, S. 996 ff.

stridelig Værdi for Studiet af vor ældste Bebyggelseshistorie; og selvom den fremtidige Forskning sikkert paa mange Punkter vil føre til en væsentlig Modificering af la Cours Fortolkning af Materialet, maa det dog utvivlsomt siges, at han har naaet Resultater af blivende Værd og ikke ringe Interesse, fremfor alt ved Paavisningen af de ovenfor omtalte ejendommelige Forskydninger i Oldtidsbosættelsen.

K. Friis Johansen.

Caroline E. Andersen: »Ud af den dybe Kærlighed til Gram Grams Historie. Kbh. 1926. og den naturlige Interesse jeg maatte føle for dette Steds Historie, har jeg, da de politiske Forhold i Europa formede sig saaledes, at denne gamle, skønne Gaard atter kom tilbage til Danmark, opfordret cand. mag. Caroline Emilie Andersen til at udarbejde denne Fremstilling.«

Med disse smukke og enkle Ord indleder Greve Ad. Brockenhuus-Schack Frk. C. E. Andersens Fremstilling af Grams Historie, og den danske historiske Forskning maa være Greven taknemlig, fordi hans historiske Interesse har muliggjort et saa fyldigt og righoldigt Værk, over 400 Sider stort, om et Gods og en Egn, der øjensynlig paa flere forskellige Omraader frembyder den største Værdi for Forskningen, maaske ikke mindst ved sine forskellige Godsherrers betydelige Personligheder og deres Indsats i politisk, landøkonomisk, landboreformatorisk og national Henseende.

Forf. har nedlagt et stort, et fleraarigt Arbejde i denne Bog og har øjensynlig ikke sparet sig under den møjsommelige Indsamling af det vidt spredte arkivalske Stof. Baade Arkiverne paa Gram, Giesegaard og Schackenborg, Grams Godsarkiv (o: Familien Schacks Arkiv) i Rigsarkivet, Giesegaards Godsarkiv i Sjællands Landsarkiv, og desuden talrige Sager i Rigsarkivet, Statsarkivet i Kiel og Lenskontrollen, er udnyttet — og man mærker det ogsaa tydeligt paa Bogens Tekst og Noter.

Bogens Styrke ligger i det hele taget netop i dens Fylde og Rigdom paa Detaljer, mindre i dens klare Overskue over disse mange stofflige Enkeltheder. Inddelingen er ikke meget oversigtlig, kun en rent ydre Deling efter de forskellige Ejere er opretholdt; men Ingen, der fordyber sig i disse Enkeltheder, vil fortryde det, selvom et Sted- og Personregister, men navnlig et Sagregister vilde have været yderst kærkomment.

Skønt Forf. ingenlunde forsømmer det personalhistoriske og biografiske, saa mærker man tydeligt, at hun lægger Hoved-